

Enya Hatlestad

«Anlæg af den Art, som man kalder homosexuelle»

Eulenburg-affæren i norske aviser 1907-1909

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Øyvind Thomassen

Mai 2024

Enya Hatlestad

«Anlæg af den Art, som man kalder homosexuelle»

Eulenburg-affæren i norske aviser 1907-1909

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Øyvind Thomassen
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

«Anlæg af den Art, som man kalder homoseksuelle»: Eulenburg-affæren i norske aviser 1907-1909

«En enestaaende Sensationspoces synes Retssagen mellem Grev Kuno v. Moltke og «Zukunfts» Udgiver Maximilian Harden at skulle blive.»¹ Slik åpner Morgenbladets avisartikkel om Eulenburg-affæren utgitt 23. oktober 1907. Morgenbladet skulle vise seg å ha helt rett. I løpet av de neste to årene skal affæren dekkes flittig internasjonalt og gjennom dette være med på å forme hvordan homoseksualitet ble ansett av allmennheten.² Eulenburg-affæren betegner en serie hendelser som starter med artikler utgitt av Harden i avisen Die Zukunft, og ender med en rekke søksmål og motsøksmål. Harden kommer i løpet av 1906 og 1907 med stadig mer eksplisitte anklager i sine avisartikler om at fyrst Eulenburg og hans nære venn grev Moltke er homoseksuelle. Hardens motivasjon virker å ha vært hovedsakelig politisk, med Eulenburgs utvisning fra keiser Wilhelm IIs krets som mål.³ Rettssakene ble fulgt også i norsk presse, og affæren åpnet dørene for at norske skandaler om homoseksualitet ble dekket i avisene.⁴

Målet med denne oppgaven er å gi innsikt i hvordan Eulenburg-affæren ble dekket i Norge, og gjennom dette oppnå kunnskap om synet på homoseksualitet i Norge på starten av 1900-tallet. Det finnes noe forskning på hvordan homoseksualitet ble tolket på et medisinsk og psykiatrisk plan, samt om hvordan homoseksualitet ble håndtert juridisk. Likevel mangler vi kunnskap om hvordan allmuen forholdt seg til, eller i det hele tatt hadde kunnskap om temaet i Norge. En systematisk gjennomgang av Eulenburg-affæren i norske aviser gir innblikk i en av de første og største «homoskandalene» dekket i Norge, og vil derfor være en viktig del av vår forståelse av videre omtale av homoseksualitet i norske medier i perioden. Det er fortsatt ikke gjort en systematisk gjennomgang av norske aviser som omtaler Eulenburg-affæren, og det er dette kunnskapshullet denne oppgaven søker å fylle.⁵

¹ «Grev Moltke mod Harden». (1907, 23. oktober). *Morgenbladet*, s. 2.

² Jordåen, R. (2017). Homoskandale! Sosialdemokrati, sensasjon og seksualitet i Bergen i 1909. I R. Botheim, I. M. Baadsvik, G. Valderhaug & A. Wiig (Red.), *Han e' søkkande go! Et festskrift til byarkivar Arne Skivenes* (s. 424-445). ABM-media.: 440

³ Young, H. F. (1959). *Maximilian Harden*. Springer Netherlands.: 91-92, 97, 102-103, 106, 109, 112

⁴ Johansen, H. M. (2019). *Skeive linjer i norsk historie: frå norrøn til til i dag*. Det norske Samlaget.: 110

⁵ Jordåen 2017: 438-439

Problemstillingen denne oppgaven søker å svare på er følgende; "På hvilken måte omtales den såkalte "Eulenburg-affæren" med hensyn til homoseksualitet i norske aviser i årene 1907-1909, og på hvilken måte kan disse omtalene informere vår forståelse av homoseksualitetsoppfattelsen i perioden?"

Oppgaven vil begynne med en gjennomgang av kildematerialet; hvor det er fra og hvordan dette er blitt valgt ut. Det vil kort diskuteres ord og beskrivelser som har blitt brukt om homoseksualitet for å gjøre rede for hvilke begrep som videre benyttes, og hvorfor en slik undersøkelse som dette kan være utfordrende. Videre vil det gis en kort innføring i hvordan homoseksualitet ble ansett på medisinsk/psykiatrisk nivå, på juridisk nivå og på et kulturelt nivå rundt år 1900. Hendelsesforløpet i Eulenburg-affæren vil deretter gjennomgås. Avisene som omtaler affæren vil så diskuteres basert på innhold, og så etter politisk tilhørighet og vinkling. Til slutt vil det drøftes hva vi kan tolke ut av måten Eulenburg-affæren ble dekket i norske aviser med hensyn til oppfatning av homoseksualitet i Norge ved starten av 1900-tallet.

Metode

Tekstanalyse går ut på å kartlegge språklig mening, altså hva ordene som er brukt betyr, budskapet, altså hva avsenderen ønsker å si, og til slutt å gjøre en egen tolkning av innholdet i teksten. For å analysere budskapet er det viktig å ha med seg at teksten alltid har en opphavsperson og en kontekst som påvirker innholdet. Innholdet og formen i teksten påvirker og informerer hverandre. For å analysere innhold er det relevant å se på ord som går igjen og virker å være særlig viktige og tolke disse for mening, samt se på kvantitativ bruk. Hva menes faktisk med ordene som brukes, hvor ofte brukes ulike ord og tillegges disse ordene en negativ eller positiv verdi? Det kan analyseres verbformer i forhold til subjekt for å se om noen omtales som aktive eller passive. Synsvinkel vil også være relevant. Forteller avsender ovenfra eller nedenfra? Som noen fjernet fra temaet og budskapet i teksten, eller som involvert? I tillegg kan det være nyttig å være oppmerksom på om noe tilsynelatende mangler fra teksten. Er det noe som står mellom linjene, eller noe som med vilje er blitt utelatt? Også formen i teksten kan gi oss kunnskap. I dette inngår hvilken sjanger teksten har, som videre stiller krav til innhold, stil og form.⁶

⁶ Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget* (2. utg.). Universitetsforlaget.: 185-190

En tekst inngår i en sosial kontekst, og som følge av dette har tekster mulighet til å påvirke mottakere. Tekster er bærere av informasjon og kan derfor opplyse og påvirke mottakernes verdier, holdninger, identiteter og måter vi forholder oss til hverandre på. Disse formene for påvirkning er likevel ikke direkte, automatiske resultater av spesifikke strukturer og ordsammensetninger i tekstene. De oppstår som følge av eksterne faktorer (kontekst) som påvirker leserens oppfatning. Det er ikke mulig å gjennomføre en objektiv tekstanalyse, og det vil det heller ikke forsøkes å gjøre her. Spørsmålene en velger å stille og tolkningen av svarene på disse er avhengige av hvem som gjør undersøkelsen, og vil derfor ikke føre til en absolutt sannhet om tekstenes motivasjoner, implikasjoner og effekter.⁷ Innsikten en gjennomgang av norske avisers omtale av Eulenburg-affæren i perioden 1907-1909 vil ikke gi oss absolutt innsikt i hvordan saken ble oppfattet i perioden. Likevel, dersom både subjektivitet og tidsavstand anerkjennes vil vi kunne oppnå innsikt om språkbruk og vinkling i avisene og gjennom dette danne oss et bilde av hvordan affæren ble oppfattet av samtidens lesere.

Undersøkelsen som her er gjort baserer seg hovedsakelig på primærkilder. I tillegg er det anvendt litteratur om homoseksualitet i Norge og en bok som omtaler Eulenburg-affæren i nøye detalj. Det finnes lite litteratur om begge disse temaene, og kildematerialet er derfor begrenset. Om Eulenburg-affæren er boken *Maximilian Harden* (1959) av Harry F. Young benyttet. Om homoseksualitet i Norge er boken *Skeive linjer i norsk historie: Frå norrøn tid til i dag* (2019) av Hanne Marie Johansen og masteroppgaven til Runar Jordåen, "Frå synd til sjukdom? Konstruksjonen av mannleg homoseksualitet i Norge, 1886-1950» (2003) blitt brukt. Sammen gir disse en dekkende oversikt over hvordan homoseksualitet har blitt ansett i Norge over tid og i ulike kontekster. For å supplere disse blir Runar Jordåens artikkel «Homoskandale! Sosialdemokrati, sensasjon og seksualitet i Bergen i 1909» i *Han e' søkkane go'!* *Festskrift til Byarkivar Arne Skivenes* (2017) brukt, ettersom denne artikkelen spesifikt gir innsikt i omtale av homoseksualitet i aviser i perioden Eulenburg-affæren utspiller seg i. Henrik A. T. Dedichens artikkel «Om homoseksualitet» fra 1906 er anvendt for å oppnå innsikt i hvordan en samtidig norsk psykiater anså homoseksualitet.

Kildematerialet denne undersøkelsen baserer seg på er hentet fra nasjonalbibliotekets søkbare avisdatabase. Det er gjennomgått en rekke søkeord i kombinasjon med hverandre for å finne aviser som omtaler Eulenburg-affæren i den avgrensede perioden 1906-1910. Disse søkeordene inkluderer «Harden», «Eulenburg» og «Moltke», kombinert med ordene

⁷ Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.: 8-9, 14-15

«homoseksuell», «homosexuell», «homoseksualitet», «homosexualitet», «homoseksualister» og «homosexualister». Det ble også gjennomgått en rekke søk med bruk av eldre begreper for homoseksualitet, som «urning», «pederast/-i», «sodomi/-tt/-tteri» og «kontrær seksuallfølelse», men disse ga ingen resultater i kombinasjon med de relevante navnene i den gitte perioden. Kombinasjonen av søkeord ble gjort for å begrense antall primærkilder, da søkeord som «Harden» «Eulenburg» og «Moltke» ga mange hundre resultater, og fordi teksten ønsker å diskutere fremstillingen av homoseksualitet i kontekst av Eulenburg-affæren. Det er heller ikke alle aviser som bruker navnet «Eulenburg-affæren» for å beskrive hendelsesforløpet det er snakk om her, og det ville derfor ikke være hensiktsmessig å gjøre søk basert på ulike navn på prosessene. Søkene er avgrenset til perioden 01/01/1906-31/12/1910.

Søkene avgrenset kildematerialet til 24 primærkilder av varierende lengde. Avisene er fra tidsrommet 01/07/1907 til 23/04/1909 og inneholder en kombinasjon av de ovenfornevnte søkeordene. 16 av avisene er fra 1907, 6 er fra 1908 og 2 er fra 1909. 14 av kildene bruker begrepet «homosexuell/homosexualitet/homosexualister», mens 10 bruker «homoseksualitet/homoseksualister». Det geografiske tyngdepunktet er på Østlandet med 13 avisutgaver, med de siste 11 fordelt på resten av landet.⁸ Disse kildene vil bli brukt i varierende grad, basert på avisenes omfang og egenart. Søkene er gjort i skannede aviser i nasjonalbibliotekets database, og er derfor ikke garantert til å omfatte alle aviser som kunne ha vært relevante for undersøkelsen. Det kan for videre undersøkelse være relevant å undersøke aviser som omtaler Eulenburg-affæren og som unngår det homoseksuelle elementet i saken, men dette faller utenfor denne undersøkelsens rekkevidde.

For å analysere primærkildene vil det her fokuseres på ord- og språkbruk. Målet er å oppnå kunnskap om hvordan homoseksualitet omtales i den gitte konteksten, hvem som omtaler det, og hvorfor de omtaler det slik. Dette vil være en del av et større arbeid for å forstå hvordan homoseksualitet ble oppfattet i Norge ved starten av 1900-tallet, både på et akademisk nivå (eks. leger og psykiatere), men også på et hverdagslig, folkelig nivå. Et videre arbeid med lignende kilder i samme periode vil gi kunnskap om til hvilken grad homoseksualitet var noe folk flest hadde kunnskap om, og om hva ulike maktinstanser ønsket at folket skulle tenke om homoseksualitet. I kontekst av Eulenburg-affæren vil det her diskuteres hvordan diverse aviser vinklet affæren på forskjellige måter, og hvordan skandaler

⁸ Fylkesmessig ser fordelingen slik ut: Agder (2), Buskerud (3), Innlandet (2), Møre og Romsdal (1), Nordland (1), Oslo (6), Trøndelag (1), Vestland (4), Østfold (2) og landsdekkende (2).

om homoseksualitet kunne brukes som et politisk virkemiddel. Dette arbeidet vil være et grunnlag for en videre historisk diskursanalyse om homoseksualitet i Norge.

En utfordring ved å gjøre undersøkelser av måten aviser i Norge omtalte homofile lenger tilbake enn en mannsalder, er at vi ikke lenger kan vite sikkert hvordan begrepene de brukte var ladd. Begreper som i dag oppfattes som klart negative eller nedverdiggende kan i den tid ha vært nøytrale eller til og med positive. Begrep som «abnorme seksuelle tilbøyeligheter» går særlig igjen i avisene som her er brukt, og vil for dagens lesere oppfattes som negativ omtale. I kontekst av disse avisene oppleves nettopp dette begrepet som et nøytralt, nærmest klinisk begrep. «Homoseksualister» kan med dagens forståelse også virke nedsettende eller nærmest konspiratorisk, men begrepet virker i sin samtid til å være et nøytralt flertallsbegrep for homoseksuelle. Også omtalelser om perversitet, som «sædelige perversiteter» og «notorisk perverse», virker å være uten særlig moralsk fordømmelse, om noe mer knyttet til medisin og psykiatri.⁹ På grunn av disse utfordringene knyttet til språkendringer over tid, vil det ikke her forsøkes å tillegge selve begrepene som brukes en absolutt moralsk verdi, men det vil ses i kontekst av avisinnleggenes fremstilling av temaet homoseksualitet.

Homoseksualitet i Norge rundt år 1900 – kultur

Det er mot starten av 1900-tallet at det først er mulig å snakke om dannelse av en skeiv kultur og konstruksjonen av den moderne homoseksuelle. På rundt midten av 1800-tallet dukker de første forkjemperne for homofiles rettigheter opp i Tyskland. Forkjemperne, kombinert med forskningen på homoseksualitet i medisinske felt bidrog til formingen av den moderne homoseksuelle som identitet og karakter. Seksualitet ble mot slutten av 1800-tallet et viktig tema for kulturen. Norske bohemer og kultureliten var opptatt av politikk og problematikk som angikk seksualitet, og forskningen rundt homoseksualitet var de trolig også kjente med. Bjørnstjerne Bjørnson tok for eksempel i 1891 til ordet for at menn som har sex med menn ikke burde straffes for dette. Generelt sett opererte byborgerskapet på 1800-tallet med svært kjønne sfærer, og nære likekjønnede vennskap var både viktige og høyt verdsatt. Det kan derfor være vanskelig i ettertid å skille hva som har vært et nært vennskap, og hva som kan ha vært et romantisk forhold. Etter hvert som homoseksualitet ble tematisert i vitenskap og kultur ble også den generelle befolkningen kjente med tematikken. Slik ble det dannet et klarere

⁹ Johansen 2019: 59; Dedichen, H. A. T. (1906). Om Homoseksualitet. *Tidsskrift for nordisk retsmedisin og psykiatri*, vol. 6, 152-180. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2015011982007_001 : 159, 165

skille mellom hetero- og homoseksualitet, som videre resulterte i konstruksjonen av en homoseksuell identitet og kultur.¹⁰

I 1905, før valget av ny konge, ble det av Arbeiderpartiet-politikerens Alfred Eriksen antydnet at daværende prins Carl av Danmark var homoseksuell. Dette ble gjort i håp om å gjøre prins Carl mindre attraktiv som konge av Norge, men dette underbygget også en samtidig forståelse av at homoseksualitet var noe overklassen «led av». Denne ideen sirkulerte i Tyskland før det nådde Norge, særlig informert av tysk sosialdemokratisk presse. Ideen gikk ut på at overklassen var blitt så dekadente og overkultiverte at de nå også var begynt å praktisere homoseksualitet. At overklassen var en lukket gruppe som i stor grad giftet seg og hadde barn med hverandre overensstemmer også godt med datidens oppfatning om homoseksualitet som resultat av degenerering (se under). Eulenburg-Affæren var en av sakene som virkelig gjorde denne koblingen mellom homoseksualitet og overklasse utbredt i Norge, og hadde innvirkning på hvordan dekning av slike saker ble gjennomført, og hvem som gjorde dekningen.¹¹

Homoseksualitet i Norge rundt år 1900 – lov og rett

Christian Vs lov fra 1687 gjorde homoseksualitet straffbart med døden. I 1842 endres dette til straffearbeid i femte grad. Dette var skrevet i §21, kapittel 18, som straff for «omgjengelse som er imot naturen». §18-21 endres i 1889 til ordlyden «legemlig omgjengelse mellom personer av mann-kjønn». Straffen sto fortsatt som straffearbeid i femte grad, men opp til tre år i fengsel ble lagt inn som alternativ straff. Fortsatt i 1889 ble homoseksuelt samleie straffet på lik linje med bestialitet. Når det gjaldt rettsforfølgelse for homoseksualitet i perioden etter 1842, var fokuset ofte på til hvilken grad disse sakene var offentlige. Dersom det var kjent blant andre i lokalsamfunnet at homoseksuell omgang hadde funnet sted, var det større sannsynlighet for straff. Om det var snakk om aldersforskjell kunne den eldre part dømmes strengere for forføring av den yngre.¹² Om den yngste parten var under 18 år ville den eldste parten straffes for å forføre ungdom uansett legning, da dette ble dekket av Christian Vs lov som delvis fortsatt var gjeldende etter 1842. Unge gutter var ikke dekket av lover mot voldtekt etter 1842 og 1889 slik unge jenter var, og relasjoner med unge gutter ble derfor straffet mildere enn med jenter. Rettsforfølgelse av homoseksuelle i perioden etter 1842

¹⁰ Johansen 2019: 78-82, 86

¹¹ Jordåen 2017: 438-439

¹² Johansen 2019: 66-69

virker ikke å ha vært veldig utbredt. At en rettssak medførte offentlig oppmerksomhet ble veid opp mot fordelene ved å straffe lovbrudd. Offentlig oppmerksomhet var ikke ønskelig fordi homoseksualitet ble ansett som noe som kunne spres eller smitte, og det var derfor best å holde dette ute av den offentlige bevissthet.¹³

I 1902 vedtas den nye straffeloven. Her blir § 18-21 erstattet av § 213. § 213 fortsatte å likestille homoseksuell omgang med bestialitet, men den inkluderte også endringer fra § 18-21. Fremdeles var det homoseksuelle menn som skulle straffes, men nå dekket også de som «medvirker dertil» av samme paragraf. De medvirkende det her er snakk om er unge prostituerte gutter. «Legemlig omgjengelse» fra 1889 ble her endret til «utuktig omgjengelse». Denne omformuleringen kan tolkes til at et bredere spektrum av homoseksuelle handlinger anses som straffbare. Straffen etter 1902 var fengsel opp til ett år. § 213 avsluttes med at det kun skal reises påtale dersom det kreves av allmenne hensyn.¹⁴ Den nye straffeloven betydde altså midlere straff, men for et bredere spekter av handlinger. At loven regulerer når påtale skal reises underbygger ideen om at synliggjøring av homoseksualitet vil føre til spredning og moralsk fordervelse.

Homoseksualitet i Norge rundt 1900 -medisinsk og psykiatrisk oppfatning

Homoseksualitet ble et interessefelt for psykiatrien som vokste frem i løpet av 1800-tallet. Psykiatrien søkte å forklare homoseksualitet gjennom et fokus på instinkt og biologisk arv. Tanken var at homoseksualitet resulterte av at en ikke kunne kontrollere instinktene sine, og at en derfor handlet etter perversjoner. Rundt midten av 1800-tallet begynner tyske eksperter å gjøre seg ledende på feltet. Johann L. Casper (1796-1864) utgir i 1852 en artikkel hvor han forsiktig foreslår at homoseksualitet i noen tilfeller er medfødt, på bakgrunn av hans egne samtaler med homoseksuelle menn. Carl F. O. Westphal (1832-1890) begynner rundt 1869 å bruke begrepet «kontrær/invertert seksuallfølelse» som samlebegrep for det som nå kalles for homoseksualitet og transkjønnethet. Westphal blir svært innflytelsesrik, og etter hvert begynner ekspertene å omtale denne kontrære seksuallfølelsen som «Westphal-diagnosen».

Ordet «homoseksuell» brukes først på internasjonalt plan av Richard von Krafft-Ebing (1840-1902) i 1887. Krafft-Ebing mente homoseksualitet i hovedsak var resultat av en degenerering av sentralnervesystemet, og at det derfor er medfødt. Degenerasjonsteorien gikk ut på at arv kunne kvalitativt endres og slik bli verre fra en generasjon til neste. Dette kunne

¹³ Johansen 2019: 71-72

¹⁴ Johansen 2019: 88-89

resultere i at negative egenskaper og sykdommer gikk i arv. Adferd hadde også noe å si på arvestoffet, slik at uheldig livsførsel hos en forelder kunne bety homoseksualitet for barnet. Dette kalles sosial arv.¹⁵ Sosial arv er uttrykk for en lamarckistisk arv-forståelse, som skiller seg fra den darwinistiske i at også ervervede egenskaper går i arv.¹⁶ Det var også mulig bli homoseksuell senere i livet, som følge av uheldig livsførsel.¹⁷ I Norge fikk Krafft-Ebbing stor innflytelse på leger og andre intellektuelle, særlig gjennom hans bok *Psychopathia Sexualis*.¹⁸

Den norske psykiateren Henrik A. T. Dedichen (1863-1935) utgav på starten av 1900-tallet *Tidsskrift for Nordisk Rettsmedisin og psykiatri*. Dette tidsskriftet publiserte flere artikler om homoseksualitet, og blant disse en artikkel skrevet av Dedichen etter et eget foredrag.¹⁹ Artikkelen «Om homoseksualitet» ble utgitt i 1906, og var med på å bringe moderne forskning og debatt rundt homoseksualitet til Norge.²⁰ Dedichen refererer stadig til Krafft-Ebing, og sier seg enig i hans degenerasjonsteori. Han mener, likt Krafft-Ebing, at det er forskjell på homoseksuelle handlinger som utslag av abnorm seksualtrang eller perversitet, og «ekte» homoseksualitet som resultat av degenerasjon. Krafft-Ebing virker å være Dedichens hovedkilde til teori om homoseksualitet, men artikkelen gir også innblikk i Dedichens egne tanker. Han anerkjenner at homoseksualitet har eksistert i alle kulturer til alle tider og at homoseksualitet ble ansett som en psykisk sykdom nettopp fordi det var psykiatere som hadde interesse av fenomenet. Dedichen vektlegger at homoseksualitet er medfødt, men at dette ofte medfører andre plager som «intelligens-svækkelse» og «sjælelige skavanker». Han forteller at det som endret hans syn på homoseksualitet var at det finnes homoseksuelle som velger å ikke handle på følelsene sine, og at selv om dette er moralsk korrekt vil det resultere i et ulykkelig liv for den rammede.²¹ Dersom Dedichen er representativ for norske psykiatere i sin samtid, reflekteres det her en forståelse av homoseksualitet som et medfødt resultat av degenerasjon, men også som et naturlig fenomen som bør møtes med forståelse.

¹⁵ Johansen 2019: 59-62, 98

¹⁶ De Block, A., & Adriaens, P. (2004). Darwinizing sexual ambivalence: a new evolutionary hypothesis of male homosexuality. *Philosophical Psychology*, 17(1), 59–76. <https://doi.org/10.1080/0951508042000202381>: 66

¹⁷ Johansen 2019: 62

¹⁸ Jordåen, R. (2003). *Frå synd til sjukdom? Konstruksjonen av mannleg homoseksualitet i Norge 1886-1950*. [Masteroppgave]. <https://hdl.handle.net/1956/1652>: 29

¹⁹ Jordåen 2003: 32

²⁰ Jordåen 2017: 436

²¹ Dedichen 1906: 159, 161, 164-165 og 169

Eulenburg-affæren

Eulenburg-affæren var en serie hendelser som utspilte seg mellom flere medlemmer av kretsen rundt den tyske keiser Wilhelm II og journalisten Maximilian Harden.

Hendelsesforløpet og de involverte aktørene er ikke fullstendig kartlagte, og aspekter som motivasjon og politiske tilknytninger er utenfor denne tekstens begrensninger. Alle aspektene av saken vil derfor ikke diskuteres i dybde her, da det vil være fokus på delene som er mest relevante for anklagene om homoseksualitet.

Det hele starter med at Maximilian Harden over en rekke år publiserer artikler i avisen hans, *Die Zukunft*, som kritiserer ledende politiske karakterer, ofte på bakgrunn av måten politikken drives på. Philipp von Eulenburg-Hertefeld var en av disse politiske karakterene. Eulenburg var tysk diplomat, ambassadør og nær venn av keiser Wilhelm II. Kuno von Moltke var greve og kommandant i Berlin, og det andre offeret for Hardens anklager.²² Redaktør Maximilian Harden grunnla tidsskriftet *Die Zukunft* i 1892, og gjorde seg gjennom avisen gjeldende som politisk kommentator. Han kunne være svært kritisk i sin avis, og ble i 1900 dømt for majestetsfornermelse.²³

Allerede i 1901 begynte Harden å kritisere Eulenburg og hans påvirkning på keiseren i *Die Zukunft*. Harden ville trolig hatt tilgang på informasjon om Eulenburg, da han hadde svært jevnlig kontakt med Eulenburgs politiske motstander Friedrich von Holstein. Slik kunne han få innsikt i hva som foregikk bak lukkede dører når rikets mektigste menn ble samlet, både for forretninger og fritid. Mot slutten av 1906 informeres Harden om Eulenburgs vennskap til den franske diplomaten Raymond Lecomte. Lecomte var på dette tidspunkt mistenkt for homoseksualitet av politiet, som for Harden betydde at Eulenburg ble mer mistenkelig. Harden fikk også store mengder informasjon om både Eulenburg og Moltke gjennom Moltkes niese. Harden fikk gjennom henne innsikt i Moltkes skilsmisse i 1902. Harden ble allerede her overbevist om at Moltke var en mann av «abnorme tilbøyeligheter», og at Moltke og Eulenburg hadde gått sammen om å legge all skyld på fru Elbe. De neste årene fortsatte Harden å publisere stikk til Eulenburgs forhold til keiseren, og hintet gjerne til at Eulenburgs følelser for keiseren gikk forbi vennskapelig lojalitet.²⁴

Artikkelen i *Die Zukunft* som innledet Eulenburg-affæren ble publisert den 17. november 1906. Her kritiseres Eulenburg for å ha være en dårlig innflytelse på keiseren, og

²² Young 1959: 82, 92

²³ «En tysk injurie-proses». (1907, 2. november). *Helgelands Blad*, s. 2.

²⁴ Young 1959: 88-89, 96

for å ha gitt egne venner maktposisjoner. I tillegg beskrives han her som kunstnerisk og sprituiell. Allerede neste utgave av Die Zukunft kommer neste stikk, og denne gang involveres også grev Moltke. De refereres ikke til etter navn, men gjennom kodenavnene «Harpepilleren» for Eulenburg og «Den Søte» for Moltke. Denne gang er det skrevet som et manus som fremstiller en samtale mellom de to mennene, hvor karakterene frykter å bli avslørte. De refererer til en tredje karakter, omtalt som «Kjære», som virker til å skulle være keiseren. Etter denne artikkelen griper Alfred von Berger inn. Han gjør en avtale med Harden om at sistnevnte ikke skal gi ut flere slike artikler, i bytte mot at Eulenburg fjernes fra det offentlige liv en stund. Eulenburg reiste kort tid etter sørover.²⁵

De første månedene av 1907 refererer Harden til Eulenburg og Moltke et par ganger, men den første store anklagen kommer 27. april 1907. Eulenburg hadde reist tilbake til Tyskland for å bli tildelt Den sorte ørns orden bare to måneder tidligere. Harden refererer til prins Friedrich Heinrich, som måtte gi avkall på en annen orden på bakgrunn av sin homoseksualitet og skriver at Den sorte ørns orden må være mer liberale, siden det der kan finnes minst én med et avvikende seksualliv på samme måte som prinsens. Etter dette blir keiser Wilhelm II informert om Hardens artikler av sinn sønn, kronprinsen. Keiseren krevde å renske bort homoseksuelle i maktposisjoner og to offiserer måtte raskt forlate stillingene sine. Lecomte ble også sendt hjem. Eulenburg fikk valget mellom å renske seg selv eller forlate landet, og selv om han erklærte seg uskyldig trakk han seg fra alle hans stillinger.²⁶

Von Berger griper igjen inn på vegne av Moltke. Han sender et brev til Harden med et ønske om at Moltke og Harden skal komme til enighet uten å gå gjennom rettssystemet. Moltkes søskenbarn Otto kontakter Harden få uker senere for å igjen fortelle at Moltke ikke hadde begått homoseksuelle handlinger, og for å be ham om å ikke gi ut flere artikler om Moltke. Harden svarer dette med et brev hvor han sier at han har god grunn til å tro at Moltke var homoseksuell, og derfor følte det sin plikt å hindre hans deltakelse i politikken. Moltke utfordrer så Harden til en duell, hvilket Harden takker nei til. Informasjon om dette nådde avisene, og Harden-Moltke konflikten ble heretter en svært offentlig affære. Moltke bestemte seg så for å saksøke Harden for ærekrenkelse.²⁷

Den første rettssaken starter 24. oktober 1907. Moltkes søksmål baserte seg på åtte artikler i Die Zukunft, hvor Harden har hentydet at Moltke var homoseksuell. Harden baserer

²⁵ Young 1959: 91-93

²⁶ Young 1959: 97-98

²⁷ Young 1959: 99

sitt forsvar på at han ikke hadde anklaget Moltke for homoseksualitet, men at han hadde seksuelle impulser som var abnorme. Harden brukte derfor fru Elbe, Moltkes ekskone, som sitt viktigste vitne. I tillegg brukte Harden dr. Magnus Hirschfeld som vitne, en fremtredende lege og ekspert på homoseksualitet. Etter Hirschfelds profesjonelle mening var Moltke en «feminin mann med abnorme seksuelle reaksjoner». Vitneutsagnene viser altså til at Harden ikke har begått ærekrenkelse, men heller avdekket mulige kriminelle forhold. Rettssaken ender med at Harden 29. oktober 1907 frikjennes for Moltkes søksmål over ærekrenkelse. Moltke anker dommen. Mellom denne og neste rettssak fikk Eulenburg også mulighet til å forsvare seg foran en rettssal når han vitnet i en sak mot Adolf Brand, en fremtredende forkjemper for homoseksualitet. Eulenburg bruker muligheten til å erklære at alle anklager mot ham det siste året var ukorrekte.²⁸

Den andre rettssaken mellom Harden og Moltke starter 19. desember 1907. Denne gangen var Harden mindre heldig. Hans tidligere seier var i stor grad basert på fru Elbes vitneforklaring. Nå ble fru Elbe malt som voldelig og hysterisk både av Moltke og Eulenburg, og det endte med at hennes tidligere forklaring ikke kunne brukes. Hardens egne vitner ble misforstått og brukt mot ham. Også dr. Hirschfeld, som til dels hadde basert sine utsagn på fru Elbes forklaring trakk seg. Eulenburgs tilstedeværelse gir ham igjen muligheten til å nekte for alle anklager om homoseksualitet rettet mot ham. Etter spørsmål nektet Eulenburg også for å ha begått noen som helst abnorme seksuelle handlinger. Rettssaken avsluttes 3. januar 1908, med det utfall at Harden ble dømt til fire måneders fengsel. Det anerkjennes av retten at Moltke og Eulenburg ble utsatt for injurie.²⁹

Harden ville så forsøke å gjenopprette sitt eget rykte gjennom å bevise at Eulenburg hadde løyet foran retten. Harden saksøkte derfor Eulenburg, med mål om å bevise hans homoseksualitet. Dette gjorde han gjennom vitner som påstod at de selv hadde hatt relasjoner med Eulenburg. Rettssaken mot Eulenburg for mened startet 29. juni 1908. Hele 144 ulike anklager om både upassende og ulovlige handlinger ble brakt foran retten. Denne rettssaken ble aldri fullført. Eulenburgs helse hadde blitt stadig verre, og han kunne ikke stille foran retten. Om hans sykdom i begynnelsen var reell eller ikke er noe uklart. Retten møttes 14. juli 1908 på sykehuset da Eulenburg ikke kunne dra derfra, men etter 17. juli ble søksmålet utsatt på ubestemt tid. Ett år senere, 7. juli 1909, ble rettssaken gjenopptatt. Eulenburg ble straks erklært i for dårlig helse, og saken ble igjen utsatt på ubestemt tid. To ganger årlig ble

²⁸ Young 1959: 103-105

²⁹ Young 1959: 106-107

Eulenburg undersøkt av leger for å se om han var frisk nok til å stille foran retten, helt til saken ble henlagt. Den generelle oppfatning ser ut til å ha vært at Harden hadde rett om Eulenburg.³⁰ Om Eulenburg faktisk overdrev sin sykdom, kan det være fordi han var klar over at Harden kom til å vinne rettssaken.

I mars 1909 når Harden og Moltke en privat enighet om å ikke fortsette med søksmål, og Harden erklærte at han ikke hadde ment å anklage Moltke for homoseksualitet. Likevel ble saken gjenopptatt i retten. Den andre rettssaken mellom Harden om Moltke var blitt funnet ulovlig, og saken ble derfor åpnet på nytt. Denne gangen stilte verken Harden eller Moltke med vitner, og Harden ble dømt til en bot på 600 mark. Dette virker til å være slutten på Eulenburg-affæren. Hardens viktigste motiv virker å ha vært å fjerne Eulenburg fra sin maktposisjon ved keiserens side, og dette ble oppnådd. Hans misnøye med Eulenburg ser ut til å ha vært av politisk karakter, men Harden mente også at Eulenburg var en dårlig politiker som resultat av hans «homoseksuelle natur».³¹ Involveringen av Moltke i affæren fremstår som et noe heldig sammenfall ettersom at Moltke sto Eulenburg nært både profesjonelt og privat, og at Harden opprinnelig hadde Eulenburg som sitt mål.

Eulenburg-affæren i norske aviser - 1907

Den første saken i Norge som dekker Eulenburg-affæren og som bruker begrepet «homoseksualitet» utgis i Social-Demokraten 1. juli 1907. Denne artikkelen beskriver affæren som motivert fra et politisk standpunkt, og åpner med en kort forklaring av de politiske aktørene eller «klikkene» som konkurrerer om makt og innflytelse i Tyskland. Det forklares hvem Harden vil tjene gjennom anklagene han kommer med, og selve anklagene antydes å være gjort for å svekke «Eulenburg-klikken» i politisk forstand. Den første underoverskriften i saken er «Homoseksualitet», og første gang ordet brukes i teksten følger det en ordforklaring i parentes: «erotisk forhold mellom mennesker av samme kjønn.» Videre skriver avisen at «Det var naturligvis næsten majestætsfornærmelse af Harden blot at antyde, at «den høitbegavede keiser» lod sig lede af en klik af homoseksualister.»³²

Videre gjenforteller Social-Demokraten en nylig artikkel i Hardens avis «Zukunft». Her diskuteres paragraf 175, den daværende paragrafen mot homoseksuelle handlinger mellom menn i Tyskland. Artikkelen påpeker hvordan loven straffer særdeles få, og de som

³⁰ Young 1959: 108-112

³¹ Young 1959: 112-113

³² «Den tyske hofkamarilla». (1907, 1. juli). *Social-Demokraten*, s. 2.

straffes er menn uten makt. Det refereres til en nylig sak hvor «nogle underordnede officerer overbevistes om homoseksualitet» og mistet jobben, mens grupperingen rundt Eulenburg ikke straffes for det samme. Harden sier også han mottok brev fra leger som håpet at offentliggjøring av høytstående homoseksuelle kunne føre til avskaffelse av paragraf 175, blant annet støttet av argumentet «Berlin har havt en homoseksuel politipræsident, der greiet sit embede meget godt.» Social-Demokratens innlegg avslutter med å si Hardens artikkel har gitt det tyske hoff negativ oppmerksomhet.³³

Denne første artikkelen setter tonen for et flertall av omtalelsene av Eulenburg-affæren i norske aviser. Språket oppfattes lite fordømmende ovenfor homoseksualitet, og vinkler affæren som en politisk motivert konflikt, hvor anklagene om homoseksualitet var virkemidler fremfor et mål. Selv om det gjennom perioden refereres til en samtidig juridisk og medisinsk debatt om avkriminalisering og homoseksualitetens natur, fremstilles anklagene mot Eulenburg og Moltke som et heldig sammenfall for Harden. Det er mulig å se for seg at saken hadde hatt et svært lignende handlingsforløp dersom grupperingen rundt Eulenburg hadde blitt anklaget for noe annet æreskrenkende. Social-Demokraten trykker utdrag fra Hardens artikkel som anerkjenner forskjellsbehandling på bakgrunn av klasse/status, i den forstand at det er mer straffbart for noen å bryte loven (§175) enn andre. De trykker også legens ønske om avkriminalisering. Dette trenger ikke bety enighet, men forslaget fordømmes heller ikke.

To dager etter Social-Demokratens artikkel publiseres en utgave av Arbeidet som gjengir en artikkel skrevet av dr. Mangnus Hirschfeld, som svar på Hardens anklager mot Eulenburg. Hirschfeld åpner med setningen «Enhver homoseksuel tilhører en mindre eller større familie.» Det første avsnitt dedikeres til å understreke at også homoseksuelle har familie som er glade i dem, og også de lider forfølgelse av homoseksuelle av denne grunn. Hirschfeld forlenger dette til de som blir feilaktig anklaget, og hvordan også deres familier lider unødig. Videre sier han at rundt 1/50 er homoseksuelle, og at det derfor er svært mange familier som står i fare for en slik skandale. Det eneste som står i veien for slike skandaler daglig, mener Hirschfeld, er hemmelighet rundt praktisering av homoseksualitet, og at loven ikke alltid håndheves like strengt. Hirschfelds siste avsnitt er fremhevet i fet skrift, og sier at Hirschfeld vet om nok homoseksuelle høytstående til å fylle nesten hver dag i keiserens kalender. Artikkelen i Arbeidet avsluttes med en konklusjon fra dens ukjente forfatter. «Denne artikkel av dr. Hirschfeld godtgjør tilfulde at de fyrstelige familier er mere degenererte

³³ Social-Demokraten 01.07.1907: 2

end andre almindelige mennesker.» Det erklæres at Europa styres av «en flok homoseksualister, som først og fremst lever for at tilfredsstille sin last (man kan ogsaa kalde det en sygdom)», at de som ikke er homoseksuelle er «ødelagte» på andre måter og at det der for «er intet under at det ofte gaar saa daarlig som det gaar.»³⁴

Artikkelen i *Arbeidet* er et klart eksempel på tolkning av homoseksualitet som et symptom på degenerering av overklassen. Selv om Hirschfeld sier han vet om mange homoseksuelle av høy nok rang til å bry keiseren, sier han ingenting om at det er mer vanlig blant overklassen. Trolig nevner han dette fordi artikkelen er skrevet i kontekst av nettopp Eulenburg-affæren, ikke for å insinuere at overklassen var mer utsatt for homoseksualitet. Eulenburg-affæren var på internasjonalt plan med på å snu bildet av overklassen som moralsk overlegne.³⁵ Arbeidets språkbruk kan nødvendig tolkes som noe annet enn en klar fordømmelse av homoseksualitet med dagens øyne, og trolig heller ikke da artikkelen først ble skrevet. Bruken av ordet «sykdom» kan være et resultat av datidens forståelse for hva homoseksualitet faktisk var, og kan tolkes i ulike retninger. Tatt ut av artikkelens kontekst kunne det referert til homoseksualitet som noe man lider av, og slik åpne for medlidenhet og forståelse. Sett i kontekst av resten av artikkelen oppfattes «sykdom» som et negativt ladd alternativ til langt mer nøytrale ord som «diagnose» eller «tilstand», ment for å vekke assosiasjoner til smittsomhet og degenerering.

Det er også interessant at artikkelen i *Arbeidet* er like åpent fordømmende ovenfor Europas ledende herrer som den er ovenfor homoseksualitet. Homoseksualitet blir en forklaringsmodell for hvorfor eliten ikke er kompetente eller sterke nok, samtidig som eliten fordømmes på bakgrunn av sin homoseksualitet. Til hvilken grad negative fordommer mot den ene gruppen fører negative fordommer mot den andre er uklart, men det er tenkelig at dersom forakt for homoseksualitet kunne vokse ut av forakt for overklassen, at dette også kunne gå den andre veien. Kanskje er *Arbeidet* virkelig så fiendtlig innstilt til homoseksualitet i kraft av de faktiske homoseksuelle handlingene, men det virker til at denne fiendtligheten et resultat av deres forhold til den politiske og økonomiske overklassen. Det er klart at dersom slike assosiasjoner mellom de to gruppene eksisterte i befolkningen vil en fordom kunne påvirke en annen. Eulenburg-affæren eksemplifiserer en situasjon hvor politikk, klasse og seksualitet interagerer på et slikt nivå at det er vanskelig å si hvilke aspekter som egentlig ble ansett som mest problematisk. Var det egentlige problemet at

³⁴ «Gotha-kalenderen opfyldt af homo-seksualister». (1907, 3. juli). *Arbeidet*, s. 2.

³⁵ Jordåen 2017: 440

Eulenburg var homoseksuell, at Eulenburg hadde innflytelse over keiseren, eller at en homoseksuell mann hadde innflytelse over keiseren?

Helgelands blad skriver 2. november 1907 at kretsen rundt keiseren var seksuelt abnorme, og videre at det derfor var «uvædrigt og i høieste grad uforsvarligt, at sådanne folk trængte sig frem blandt keiserens nærmeste omgivelser». Senere i artikkelen gjentas det at keiseren har vært omringet av folk «hvis abnorme tilbøieligheter var skjulte for ham».³⁶ Bruken av «abnorm» går flere ganger igjen i Helgelands blads i kontekst av homoseksualitet. Hedemarkens Amtstidende av 25. oktober 1907 forteller at Moltke «følte abnormt», og at Harden kom med en «(...) beskyldning mod «Vennerne» for unaturlig Usedelighed, Homosexualitet».³⁷ De ganger avisene bruker ordet «abnorm(t)» ser dette ut til å være kombinert med andre negative omtalelser. Ordet i seg selv viser til noe unormalt på en sykkelig måte,³⁸ og ble gjerne brukt i den medisinske diskursen rundt homoseksualitet i tidsrommet rundt avisutgavene.³⁹ Koblingen mellom homoseksualitet, abnormitet og sykkelighet virker til å ha implisert en farlighet eller smittsomhet, som videre vekker frykt eller forakt.

Morgenbladet utgir 23. oktober 1907 en artikkel om Eulenburg-affæren som gjør et poeng av at Hardens anklagelser ble gjort på bakgrunn av kretsens «feminine væsen, deres abnorme Følelsesliv, dere sødladne temparementsløse Væsen og det underlig Intime Venskap, som bandt dem sammen.»⁴⁰ Her gjenspeiles en forståelse av homoseksuelle menn som feminine, som til en viss grad fortsatt eksisterer i dag. Nære mannlige vennskap mistenkeliggjøres, og strenge kjønnsroller håndheves. Harden anklagde ikke Eulenburg og Moltke for homoseksuelle handlinger, men for anlegg til å begå homoseksuelle handlinger, eller at de «led af et perverst Følelsesliv». Harden trekker linjer mellom «perversjon» og seksuell følelse, og mellom «perversitet» og seksuell handling.⁴¹ Det nære mannlige vennskapet er ikke her det abnorme. Problemet ligger i potensialet for homoseksuelle handlinger.

Morgenbladet skriver også at kretsen rundt Eulenburg drev med «Spiritisme og Aandemaneri og drev en mystisk Kultus med Majestæten.» De siterer et medlem av kretsen

³⁶ Helgelands Blad 02. 11.1907: 2

³⁷ Hedmarkens Amtstidende 25.10.1907: 3

³⁸ Abnorm. (u.å.). I *Det Norske Akademis Ordbok*. Hentet 8. mai 2024 fra <https://naob.no/ordbok/abnorm>

³⁹ Jordåen 2003: 31

⁴⁰ Morgenbladet 23.10.1907: 2

⁴¹ Morgenbladet 23.10.1907: 2

som skal ha sagt at de hadde «slaaet en Ring om den allerhøieste Person, som ingen kan gjennomtrænge.»⁴² Kun to av de analyserte avisene omtaler denne spiritismen⁴³, men sitatet om ringen rundt keiseren går ofte igjen. Det er uklart om disse to avisene derfor har fått informasjon fra en kilde som har misforstått sitatet, eller om de andre har valgt å utelate anklagene om spiritisme. De andre avisene tolker ringen rundt keiseren som en politisk taktikk, hvor kretsen isolerer keiseren og selv holder all makt. Dersom spiritismen er en intensjonell tolkning, kan homoseksualitet kobles mot spiritisme (ansett som ikke- eller anti-kristen adferd) slik som heteroseksualitet kobles mot gode, kristne levesett. En anklage om spiritisme og åndemaneri vil derfor kunne underbygge en anklage om homoseksualitet, da de begge faller utenfor samfunnets normer. Denne koblingen fjerner altså homoseksualiteten fra det normale og naturlige.

Det er ikke bare Morgenbladet som fremhever femininitet som kjennetegn ved homoseksuelle menn. Utgaven av Aftenposten: Ukens nytt fra 26. oktober 1907 dekker saken Moltke fører mot Harden i nære detaljer. Et av Hardens argumenter for at Moltke er homoseksuell, var at Moltke var «en lidenskabelig Sukkertøispiser og fortærede Shokolade som en Dame i hendes bedste Øieblikke.»⁴⁴ Denne sammenligningen med en kvinne er trolig ment til å svekke Moltkes karakter, og igjen bruke hans «feminine» trekk for å bevise hans homoseksualitet. Dedichen skriver i sin artikkel «Om homoseksualitet» (1906) at de som virkelig er homoseksuelle ikke bare ønsker seksuelt samleie med personer av samme kjønn, men også at følelsessfæren er rettet mot personer av samme kjønn, og at homoseksuelle menn ofte er «kvinneaktige». Dedichen skriver også at homoseksualitet kan medføre «uvilje eller avsky» mot det annet kjønn.⁴⁵

Moltke fremstilles i fru Elbes vitneforklaring som svært kvinnefiendtlig. Hun forteller foran retten om flere episoder og utsagn fra perioden Moltke og Elbe var gift, hvor Moltke ga uttrykk for at han ikke ønsket å være gift med henne på bakgrunn av at hun var en kvinne. Fru Elbes vitneforklaring gjenfortelles i flere aviser. Aftenposten: Ukens nytt fra 26. oktober 1907 er alene om å gi en beskrivelse av utseendet til Fru Elbe, og denne beskrivelsen gir inntrykk av at det må ha vært Moltke som var problemet i ekteskapet. Hun beskrives som «en slank blondine, ungdommelig trods sine 39 aar», og det fortsettes med en gjenfortelling av hvordan

⁴² Morgenbladet 23.10.1907: 2

⁴³ «Europas største Skandalproces». (1907, 25. oktober). *Fredriksstads Tilskuer*, s. 2.

⁴⁴ "Skandal-Processen Harden-Moltke". (1907, 26. oktober). *Aftenposten: Ugens Nyt*, s. 2-5.: 3

⁴⁵ Dedichen 1906: 163, 168

ansiktet hennes ga uttrykk for smerte og stemmen hennes var gråtkvalt i det hun skulle vitne mot sin eksmann.⁴⁶ Med andre ord fremstilles hun som et uskyldig offer for sin eksmanns homoseksualitet. Andre aviser fremhever andre aspekter ved deres forhold og senere i prosessen fremstilles Fru Elbe som ustabil og voldelig. Denne endringen i omtale skjer både som utløser for, og resultat av, at opinionen om Moltke begynner å snu.

Underoverskriften i artikkelen om affæren av Hedemarkens Amtstidende utgitt 25. oktober 1907 er «En kvindehader; Fru v. Elbe afslører sin forr. Mand». Avisen omtaler Moltke slik: «han afskyede fælles Soveværelse, følte abnormt, Egteskabet var ulykkeligt, fordi der intetsomhelst Samliv var, blot Benskab skulde der være.» Avisen forteller at «det egteskabelge Samliv» tok slutt dager etter bryllupet.⁴⁷ Dette kan referere til illusjonen av et reellt forhold, men virker til å bety seksuelt samliv. Moltke skal ha gitt fru Elbe en bok av Tolstoy som omhandler «et Egtepar, som egentlig ikke var noget Egtepar». Hun anklager Moltke for å ha mishandlet henne. Moltke på sin side anklagde fru Elbe for både ekteskapsbrudd og for å være sinn syk.⁴⁸

Fru Elbes vitneerklæring dekkes blant annet av Trondhjems Adresseavis fra 24. oktober 1907. Hun innrømmer at hun ikke visste om Moltke hadde hatt omgang med menn, men Moltke skal ha erklært «det fælles Soveværelse for en Voldtægtsanstalt og Egteslabet for Svineri». Elbe legger vekt på at Moltke elsket vennene sine over alt annet, og satte sine mannlige venner over alle forhold til kvinner. Hun forteller at Moltke og Eulenburg hadde kjæle navn for hverandre. Det gis mer plass i avisen til å gjenfortelle hva fru Elbe fortalte foran retten enn til hvordan Moltke forsvarte seg mot de samme beskyldninger. Hans forsvar synes å være at han selv var offeret i situasjonen, men dette dekkes kun med to setninger.⁴⁹ Om dette er fordi det var til den grad det ble dekket i rettssalen eller om det er en vinkling avisen har gjort er uklart.

Det kommer frem i fru Elbes vitnesforklaring en episode hvor Moltke skal ha plukket opp Eulenburgs lommeørkle og kysset det «heftig», som omtalt i Tronhjems Adresseavis den 24. oktober 1907.⁵⁰ Denne episoden fremstilles med ulik grad av intensitet i ulike aviser. Også fru Elbes sønn vitner mot Moltke, og han omtaler episoden med lommeørklet som

⁴⁶ Aftenposten: Ugens nyt 26.10.1907: 4

⁴⁷ «En tysk Skandal-Proces». (1907, 25. oktober). *Hedemarkens Amtstidende*, s. 3.

⁴⁸ Hedemarkens Amtstidende 25.10.1907: 3

⁴⁹ «Grev Moltkes Proces mot Maximilian Harden». (1907, 24. oktober). *Trondhjems Adresseavis*, s. 1-2.: 1

⁵⁰ Trondhjems Adresseavis 24.10.1907: 1

svært underlig, selv for ham som da var rundt 10 år. Dette rapporterer Hedemarkens Amtstidende 25. oktober 1907.⁵¹ I Aftenposten: Ugens Nyt fra 26. oktober samme år brukes både formuleringen «kysset heftig» og «kysset vildt».⁵² De beskrivende ordene «heftig» og «vilt» er sentrale for leserens oppfatning av handlingen. Med tanke på hvor diskuré homoseksuelle personer måtte være på dette tidspunktet er det naturlig å anta at Moltke ikke ville ha kysset sin venns lommeørkle «vilt» foran vitner, og at disse beskrivelsene derfor er en overdrivelse. I kontekst av samtidens oppfattelse av homoseksualitet som et følge av degenerasjon eller sammenfallende med «intelligenssvækkelse»⁵³ skaper disse ordene et bilde av den homoseksuelle som noen som mangler selvkontroll og er offer for egen kjønnsdrift.

Aftenposten: Ukens nytt fra 26. oktober 1907 viser til Eulenburg-affæren som ulik noen annen sak i moderne tid. Det er skrevet at «Det Indblik, som den synes at ville aabne i en unaturlig Depravation, er skrækindjagende, og der er liden Trøst i, hvad de tilstedeværende Sexualpathologer forsikrer, at man andetsteds kan støde paa endnu værre Forvildelser.»⁵⁴ Ettersom det som var kommet frem i rettsaken så langt var at Moltke hadde et ulykkelig ekteskap, at han hadde kysset Eulenburgs lommeørkle og at Moltke og Eulenburg var svært nære venner med kjælenavn for hverandre, er Aftenpostens utsagn et svært fordømmende et. I denne perioden var de homoseksuelle forholdene som ble hardest straffet de som foregikk mellom eldre menn og unge gutter og hvor seksuelle relasjoner fant sted. Dersom det ble gjort på en diskre måte, ble homoseksuelle forhold sjelden straffet i Norge.⁵⁵ Her fordømmes to menn for sitt følelsesliv med ord som «skrekkinnjagende», og dermed flyttes grensen for hva som blir anses for en overskridelse fra det å praktisere homoseksuelt samleie til å oppleve homoseksuell romantisk tiltrekning. Måten sitatet er strukturert kan tolkes slik at en seksualpatolog har beskrevet saken som mild eller lite alvorlig, og dette vendes til å bety at selv om dette er en alvorlig sak, finnes det enda verre situasjoner der ute.

Fredriksstads Tilskuer bruker 30. oktober 1907 et effektivt språk i sin dekning av Eulenburg-affæren. «Det er et i høieste Grad uhyggeligt Indblik, som denne Broces har aabnet i en bundløs Sump af moralsk Fordærvelse, Degeneration og Berversitet.»⁵⁶ I likhet med det

⁵¹ Hedemarkens Amtstidende 25.10.1907: 3

⁵² Aftenposten: Ugens nyt 26.10.1907: 3

⁵³ Dedichen 1906: 165

⁵⁴ Aftenposten: Ugens nyt 26.10.1907: 4

⁵⁵ Johansen 2019: 92

⁵⁶ «Skandal-Processen i Berlin». (1907, 30. oktober). *Fredriksstads Tilskuer*, s. 2.

ovenfornevnte sitatet fra Aftenposten: Ukens nytt skaper formuleringen her et inntrykk av at homoseksualitet truer samfunnet og den vante orden. Formuleringen skaper en følelse av akutt krise, som om oppmerksomheten rettet mot homoseksualitet åpner for en generell nedbryting av moral eller at det skal avdekkes homofile i alle mulige maktposisjoner. Avsnittet sier videre at affæren blir «styggere» av at den står keiseren nær, og at disse homoseksuelle mennene har hatt politisk makt.⁵⁷ Også i dette tilfellet viser det til å være skjerpene at det de anklaget for homoseksualitet har hatt maktposisjoner. Bruken av ordene degenerasjon og perversitet viser til en oppfattelse av homoseksualitet som overensstemmer med samtidige teorier og modeller for å forstå homoseksualitet. Ideen om «moralsk fordervelse» kan tolkes i flere retninger. Det kan bety at artikkelens forfatter enten ikke vet om eller anerkjenner ekspertene som var begynt å anse homoseksualitet som medfødt og derfor også naturlig⁵⁸, eller at den moralske fordervelsen omhandler valget om å handle på homoseksuelle følelser. Kombinert med formuleringer i avsnittet som «fordervelsens ytterste grenser» og «motbydelig» tolkes avisen som fordømmende ovenfor homoseksualitet, men dette kan ikke skiller fra fordømmelsen av de politiske omstendighetene som førte til avsløringen.

De fleste aviser beskriver likevel Euleburg-affæren med et nokså nøytralt språk, uten klare tendenser til fordømmer eller negativt ladde ord. Arbeidet 15. Oktober 1907 bruker omtalelser som “homoseksuelle tilbøieligheder”, “homoseksualister”, “homoseksualisme” og “sædelige perversiteter”. Det nærmeste en negativ omtale i denne utgaven av Arbeidet er formuleringen «deltaget i vilde, usædelige orgier», som både Moltke og Eulenburg anklages for.⁵⁹ Dette kan tolkes slik at det er uvanlige seksuelle handlinger som det egentlig innvendes mot som følge av en generelt streng seksualmoral i samfunnet. Tilsynelatende har manglende forståelse for homofili som noe utenfor seksuell praksis har gjort det naturlig å avskrive homoseksuelle handlinger som en pervers seksualdrift. Blant annet Dedichens «Om homoseksualitet» viser til at det var slik homoseksualitet ble oppfattet rundt århundreskiftet 1800/1900. Problemet ligger i seksuell omgang utenfor ekteskap, og uten reproduksjon som mål.⁶⁰ De romantiske og emosjonelle båndene mellom menn avskrives tilsynelatende fordi kjærlighet til menn var ansett som feminint og derfor overskrider kjønnsroller.

⁵⁷ Fredriksstads Tilskuer 30. 10.1907: 2

⁵⁸ Dedichen 1906: 166

⁵⁹ «Sædelighetsskandaler ved det tyske hof». (1907, 15. oktober). *Arbeidet*, s. 2.

⁶⁰ Dedichen 1906: 154, 159, 163, 165, 169; Jordåen 2003: 33

Aftenposten: Ugens Nyts utgave fra 29. oktober 1907 gir Hirschfelds forklaring som ekspertvitne et eget avsnitt. Her beskrives forklaringen som balansert og vitenskapelig. Hirschfeld svarer ovenfor retten at det hos Moltke foreligger en «objektiv Afvigelse fra det Normale og uden Tvivl uforskyldte, medfødte, ubevidste Anlæg af den Art, som man kalder homoseksuelle». Videre poengterer Hirschfeld at å være utenom det normale ikke betyr å stride mot naturen, og viser så til Michelangelo og Fredrik II av Preussen som «homosexualister». ⁶¹ Ørebladet skriver 26. oktober 1907 om Hirschfeldts ekspertforklaring i mindre detalj enn Ugens Nyt, men vektlegger Hirschfelds presisering om at unormalt og unaturlig ikke er ensbetydende. ⁶² En slik distinksjon er ikke ubetydelig i en tid hvor homoseksualitet i stor grad avskrives som moralsk fordervelse eller degenerert arv. Det er derfor heller ikke ubetydelig å printe en slik forklaring. Om støttet av avisenes redaksjon eller ei, kan en slik presisjon endre leserens oppfatning av homoseksualitet.

Eulenburg-affæren i norske aviser - 1908 og 1909

I saken Harden vs. Moltke, som startet rett før nyåret 1908, endres oppfattelsen av Moltkes homoseksualitet. Fru Elbe er nå oppfattet som «utvilsomt (...) i høieste Grad hysterisk», og på den bakgrunn trekker Dr. Hirschfeld sin tidligere overbevisning om at Moltke var homoseksuell. Også medicinal-rådene Hoffmann og Mohl sa seg enige i at Moltke ikke kunne være homoseksuell på bakgrunn av hva de hadde hørt i retten. Moltkes søster stiller i retten for å forsvare sin bror, og hun maler fru Elbe som ustabil og voldelig. Hun bruker ord som «hysterisk» og «fullstendig rasende». Om Moltke sier hun at han hadde hatt «mange kvindelige Venskabsforbindelser, og altid havde været en ædel Karakter». Moltkes søsters vitneforklaring er betydningsfullt, og bidrar til å snu opinionen om Moltke. ⁶³

Social-Demokraten skriver 2. januar 1908 at Harden anklagde Moltke og Eulenburg for «at befinde seg sig paa et saadant moralsk standpunkt, at de ikke var værdige til at høre til keiserens omgivelser». Anklagen om homoseksualitet, også omtalt som et abnormt erotisk vennskap, beskrives som en alvorlig fornærmelse. Videre omtales anklagene som et politisk middel. ⁶⁴ Med dette menes det at anklagene om homoseksualitet ikke ble gjort for å felle

⁶¹ «Skandal-Processen Harden-Moltke». (1907, 29. oktober). *Aftenposten: Ugens Nyt*, s. 2-3.: 2

⁶² «Moltke-Harden-Processen». (1907, 26. oktober). *Ørebladet*, s. 2.

⁶³ «Hardenprocessen». (1908, 7. januar). *Gudbrandsdølen*, s. 2.

⁶⁴ «Hardenprocessen». (1908, 2. januar). *Social-Demokraten*, s. 2.

Eulenburg og Moltke på bakgrunn av sin angivelige homoseksualitet, men på bakgrunn av deres politikk.

Buskeruds Blad fra 3. januar 1908 bruker de samme formuleringene.⁶⁵

Homoseksualitet fremstilles her som et valg med tung moralsk verdi. Det kan her bemerkes at svært få aviser omtaler homoseksualitet som noe alvorlig kriminelt. Det refereres kun i tre aviser til §175.⁶⁶ Dette kan tolkes i flere retninger. På den ene siden kan dette bety at homoseksuelle handlinger ble ansett som noe åpenbart kriminelt på lik linje med handlinger som tyveri eller prostitusjon, og at det derfor ikke er behov for å vektlegge dette. På den andre siden kan det tolkes til at homoseksualitet ble oppfattet mer som et uheldig karaktertrekk, og var moralsk galt på lik linje som å handle på aggresjon eller sjalusi.

Otto von Bismarck refereres til i artikkelen om Eulenburg-affæren i Gudbrandsdølen fra 7. januar 1908. Årsaken var fordi Bismarck i følge Eulenburg skal ha startet et rykte om at Eulenburg var homoseksuell ut av sjalusi over Eulenburgs forhold til keiseren.⁶⁷ Avisen dekker en forsvarstale holdt av Harden, hvor han forteller at Bismarck hadde ment Eulenburg var farlig delvis på grunn av «seksuelt psykiske Momenter», og at Bismarck ikke ville ha kommet med slike anklager om han ikke var helt sikker.⁶⁸ Anklagene om homoseksualitet fremstår igjen mer som et middel for å få fjernet Eulenburg fra politikken enn for å fjerne en homoseksuell mann fra politikken «for samfunnets beste».

Moltke omtales i utgaven av Buskeruds Amtstidende fra 12. mai 1908 som «Eulenburgs hjælper og redskab».⁶⁹ Denne formuleringen kan være tvetydig, i at Moltke både skal ha gitt Eulenburg informasjon fra bak lukkede dører⁷⁰ og at Moltke, nå frifunnet for anklager om homoseksualitet, var blitt utnyttet av den fortsatt antatt homoseksuelle Eulenburg. Dette underbygger stereotypen av homoseksuelle personer som er utspekulerte og som utnytter andre, som til en viss grad fortsatt eksisterer. Ettersom at Harden hovedsakelig ønsket å fjerne Eulenburg fra sin posisjon, ville det være logisk å anta at Harden vil fremstille Eulenburg som upålitelig og kalkulert. Når avisartikkelen omtaler hvordan Eulenburg var arrestert for å ha løyet foran retten om å ikke være homoseksuell, vil en kobling mellom

⁶⁵ «Hardenprocessen». (1908, 3. januar). *Buskeruds Blad*, s. 2.

⁶⁶ *Social-Demokraten* 01.07.1907: 2; «Moltke-Harden-sagen». (1907, 20. desember). *Social-Demokraten*, s. 1.; «Den nye tyske Skandalproces». (1907, 7. november). *Ørebladet*, s. 1.

⁶⁷ Young 1959: 111

⁶⁸ Gudbrandsdølen 07.01.1908: 2

⁶⁹ «Eulenburg». (1908, 12. mai). *Buskeruds Amtstidende*, s. 1.

⁷⁰ Trondhjems Adresseavis 24.10.1907: 2

Eulenburgs karaktertrekk og homoseksuelles karaktertrekk likevel være nærliggende, uavhengig av avsenderens intensjon.

De to avisene fra 1909 som omtaler Eulenburg-affæren er begge relativt korte og nøytrale i språket. Annonse-Tidendes utgave fra 21. april 1909 bruker ingen merkbart ladde ord i kombinasjon med omtalelser av homoseksualitet. Utenom «homosexualitet» brukes «tilbøieligheder».⁷¹ Ellers oppleves artikkelen som en saklig gjenfortelling av et rettsforløp, uten at det tillegges moralsk verdi. Den siste avisomtalen av Eulenburg-affæren som bruker begrepet homoseksuell er én setning lang, i Romsdals Amtstidende den 23. april 1909. Her oppsummeres kort hvordan den siste saken mellom Harden og Moltke ender i en bot til Harden etter Moltke «har erklæret at ikke være homosexuell».⁷² Avisenes omtale av Eulenburg-affæren i 1908 og 1909 er både færre og noe kortere enn de fra 1907. De er også mindre oppsiktsvekkende i språket. Dette kan være en refleksjon av mindre interesse for saken over tid, ettersom at saken mister sin sensasjonelle karakter og anklagene ovenfor Moltke motbevises.

Avisenes vinkling – politisk agenda og språkbruk

Flere avisene fra 1907 gir inntrykk av å skulle være opinionsdannende. Dersom avisenes lesere ikke før har hørt om slike saker, vil avisen ha mulighet til å forme lesernes inntrykk av homoseksualitet. Hvor de fleste avisene ikke har en tydelig politisk tilhørighet, skiller aviser som Arbeidet seg ut. Disse avisene poengterer både direkte og indirekte koblingen mellom homoseksualitet og de øverste samfunnslag. Dette tjener et konkret politisk formål, i at svekkelse av overklassens moralske overlegenhet vil svekke argumentet om klassesamfunnet som en naturlig orden. På den andre siden utgis det i 1907 artikler som i Ørebladet 26. oktober og Ugens Nyt 29. oktober hvor det gis plass til Hirschfeld som argumenterer for at homoseksualitet er medfødt og naturlig. Dette betyr ikke nødvendigvis enighet med Hirschfelds påstand, men gir likevel en plattform for hans budskap. Avisene fra 1908 og 1909 har samlet en mer nøytral karakter, uten bruk av oppsiktsvekkende språk eller betydelig moralsk appell.

Det er ingen klar sammenheng mellom fordømmende språk og avisenes politiske orientering. Den klart mest fordømmende artikkelen utgis av Arbeidet 3. juli 1907, mens lokalaviser som Fredriksstad Tilskuer av 30. oktober 1907 også bruker overtydelig negativt

⁷¹ «Moltke-Harden-Processen». (1909, 21. april). *Annonse-Tidende*, s. 2.

⁷² «Telegrammer til 'Romsdals Amtstidende': Dømt». (1909, 23. april). *Romsdals Amtstidende*, s. 2.

ladd språk. Fem av de analyserte avisene har en klar tilhørighet til venstresiden av politikken gjennom sitt navn. To av disse er utgaver av Arbeidet og tre er utgaver av Social-Demokraten. De resterende avisene har ingen åpenbar politisk tilhørighet, og er utenom Aftenposten: Ugens nyt lokalaviser. Social-Demokraten virker ikke å være like fordømmende som Arbeidet, men poengterer fornærmelsen av og alvoret i Hardens anklager. Likevel er de fleste avisene nøytrale i språket. De samme formuleringene går igjen, hvor store deler av artiklene er rene gjenfortellinger av hendelsesforløpet i rettssalen uten at de individuelle avisene kommenterer saken. På grunn av dette er det i flere tilfeller uklart om formuleringene rundt homoseksualitet er slik de ble gjort i rettssalen, om det er et resultat av oversettelse fra tysk til norsk, eller om det er avisenes egne ordvalg.

Måten avisene omtaler homoseksualitet på varierer noe, men de samme begrepene går ofte igjen. «Sædelige perversiteter», «homoseksuelle tilbøyeligheter», «abnorme seksuelle følelser», «unaturlig usædelighet», «perversitet/perverse handlinger» og variasjoner eller kombinasjoner av disse er mest gjentakende. I tillegg bruker 19 av 24 avisartikler «homoseksualitet/homosexualitet» som et frittstående begrep. Med dette menes det at homoseksualitet omtales som en egen betegnelse, et substantiv. Dette står i kontrast til adjektivsformen, hvor det er snakk om homoseksuelle handlinger. At homoseksualitet går fra noe en kan gjøre til en egenskap en kan inneha, kombinert med forståelsen av homoseksualitet som medfødt og naturlig, vil være en grunnstein i dannelsen av en homoseksuell identitet. Slik oppleves avisene som representanter for en overgangsfase. Begrep som idag er utgått brukes flittig, men det er klart at en vitenskapelig interesse i homoseksualitet som fenomen også endrer hvordan samfunnet omtaler og i forlengelse oppfatter homoseksualitet.

Måten academia i Norge forholdt seg til homoseksualitet ser ut til å vært svært påvirket av det tyske. Tyske psykiatere var ledende på feltet, og det var gjennom deres arbeid at norske akademikere fattet interesse for homoseksualitet. Den norske paragraf 213 var inspirert av den tyske paragraf 175, hvor homoseksuelle handlinger kunn var straffbare mellom menn.⁷³ Kanskje er det derfor at en av de første store homoskandalene i norske aviser også var en tysk sak. Tematikken var klart gjeldende i Tyskland før i Norge, og det er derfor ikke rart at tysk presse publiserte slike skandaler før den norske. Kanskje var det også tryggere å først dekke en sak om homoseksualitet i Tyskland, ettersom at Tyskland både var kjent for forskning på homoseksualitet og hadde homoseksuelle aktivistgrupper. Å debutere

⁷³ *Forhandlinger i Det Medicinske Selskab i Kristiania 1906.* (1907). Steen'ske Bogtrykkeri: 146

homoskandalen som kulturfenomen med en tysk sak vil rette oppmerksomheten bort fra Norge danne koblingen homoseksualitet-Tyskland blant offentligheten. Det er klart at det foregikk en akademisk utveksling mellom Norge og Tyskland. At Eulenburg-affæren dekkes så nøye i norske aviser, og at store deler av denne deknningen skjer i form av gjenfortellinger av rettssakene betyr at også på et kulturelt nivå ville det kulturelle forholdet til homoseksualitet formes av det tyske.

At homoseksualitet kobles med Tyskland kan forklare hvorfor Eulenburg-affæren dekkes i et så bredt utvalg av norske aviser. Selv om det er Arbeidet og Social-Demokraten som klarest belyser sammenhengen mellom overklasse og homoseksualitet, var dette en forestilling som allerede hadde begynt å slå rot i Norge. At også aviser med tilhørighet til politisk sentrum eller høyreside dekker Eulenburg-affæren kan derfor tolkes som et utenrikspolitisk standpunkt. Det er ikke overklassen som er degenerert, det er den *tyske* overklassen. Christianssand Tidende utgir for eksempel 8. juli 1908 en utgave som nevner Eulenburg-affæren i kontekst av en utenrikspolitisk spalte som implisitt først beskriver hvordan Tyskland mister makt internasjonalt, for så å bruke Eulenburg-affæren som eksempel på hvordan det står til innenriks.⁷⁴ Affæren kunne altså brukes som politisk middel i flere henseender. For arbeiderpressen var affæren et eksempel på overklassens degenerasjon, og for borgerpressen et eksempel på tyskernes degenerasjon.

Måten Eulenburg og Moltke karakteriseres gjennom affærens forløp overensstemmer godt med de medisinske og psykiatriske ideene om homoseksualitet ved starten av 1900-tallet. Eulenburg blir sykere og sykere, og den siste rettssaken mot ham for mened fullføres aldri av denne grunn. Dette overensstemmer med troen på at homoseksualitet var et resultat av degenerert arv. Dedichen påstår blant annet i sin artikkel at homoseksualitet oftest er et tegn på inferioritet.⁷⁵ Moltke fremstilles som feminin og svært kvinnefiendtlig, særlig i den første rettssaken før fru Elbe bestemmes å være hysterisk. Dette påpeker Dedichen at er vanlige trekk hos homoseksuelle menn.⁷⁶ Å redusere Eulenburg og Moltke til stereotyper på denne måten gjør det ikke bare lettere å behandle dem som karakterer i et drama som utspiller seg i avisene, men det gir også leserne ulike arketyper å koble andre homoseksuelle menn opp mot. Selv om det kan være sant at Moltke var ansett som feminin i sin adferd og at Eulenburg var sykelig vil disse koblingene mellom deres egenskaper og den homoseksuelle type fremme

⁷⁴ «Udenrikspolitikk Øverligt». (1908, 8. juli). *Christianssands Tidende*, s. 2.

⁷⁵ Dedichen 1906: 165

⁷⁶ Dedichen 1906: 163, 168

leserens oppfatning av homoseksuelle som karikaturer. Det vil også danne et narrativ hvor homoseksuelle menn har disse egenskapene *fordi* de er homoseksuelle, i stedet for *samtidig som* at de er homoseksuelle.

At Moltke fremstilles som mer feminin enn Eulenburg kan være årsaken til at det er hans rettssaker som gis mest plass i avisene. Homoseksuelle forhold tolkes på dette tidspunkt gjennom en linse av heteronormative dynamikker, og Moltke gis den feminine rollen i det forestilte forholdet mellom ham og Eulenburg. Jevnt over fremstilles Moltke som mer utagerende i sin homoseksualitet både i Hardens artikler og i deknningen av de følgende rettssakene. Moltke saksøker Harden for ærekrenkelse, og har mye å tjene på å offentlig bevise at anklagene gjort mot ham er usanne. Ikke bare er han anklagd for homoseksualitet, men han gis kvinnens rolle i forholdet. Han skal ha kysset Eulenburgs lommeørkle, gitt ham kjæle navn og flyttet inn med ham fremfor sin egen kone. Han gis også feminine trekk frittstående fra hans spekulerte forhold til Eulenburg, som at han er svært glad i godteri. I et samfunn hvor strenge kjønnsroller opprettholdes, og ikke minst som en militær-kommandant, vil dette være et angrep som går forbi "unaturlig usedelighet». Moltke anklages offentlig for å ikke kunne oppfylle det mannlige ideal.

At Harden skiller mellom seksuell følelse og seksuell handling, eller perversjon og perversitet gir oss et innblikk i måten homoseksualitet ble oppfattet på. At homoseksualitet ikke er ensbetydende med homoseksuell praksis betyr at det går an være homoseksuell uten å handle på disse «perversjonene». Dedichen skriver selv at det finnes homoseksuelle som aldri handler på det, som «bærer det kors (...) med sandt heltemod».⁷⁷ Harden argumenterer trolig slik fordi å anklage Moltke for homoseksuelle *handlinger* er å anklage ham for kriminelle handlinger, om bare for å tilfredsstillende hans kjønnsdrift, mens en anklage om anlegg for homoseksuelle følelser går ut over hans karakter. At Harden vet å bruke en slik distinksjon kan likevel fortelle oss at det finnes en forståelse for at homoseksualitet er et fenomen større enn øyeblikkelig tilfredsstillende og kan tolkes til at forestillingen om homoseksualitet som medfødt begynner å spre seg utenfor akademia.

Avslutning og konklusjon

Av de analyserte kildene er fem utgaver identifiserbare som tilhørende til venstresiden av politikken gjennom avisenes tittel. Disse avisene, Social-Demokraten og Arbeidet, utmerker

⁷⁷ Dedichen 1906: 169

seg på grunn av en gjennomsnittlig mer kritisk omtale av affæren. Social-Demokraten og Arbeidet er de første avisene som dekker Eulenburg-affæren og redegjør umiddelbart for de politiske implikasjonene av den. Arbeidet vender Eulenburg-affæren og Hirschfelds omtale av den slik at affæren oppfattes som et bevis på overklassens moralske forfall som direkte resultat av deres levemåte. At homoseksualitet var ansett som et resultat av degenerert arv ble brukt for å videre bevise at overklassen ikke lenger var egnet til og heller ikke berettiget til deres samfunnsposisjon. Ideen om at overklassen led av homoseksualitet i større grad enn lavere samfunnssjikt ble derfor spredt også i Norge delvis på grunn av Eulenburg-affæren og dens dekning i enkelte aviser. Den klare tilstedeværelsen av politisk agenda gjør det i ettertid vanskelig å skille hva avsenderne virkelig opplevde som problematisk, og hva som var et middel for et politisk mål.

De fleste avisene har likevel ingen klar politisk motivasjon. Eulenburg-affæren fremstilles som en hvilken som helst nyhetshistorie, om ikke mer skandalepreget i språket. De fleste begrepene for homoseksualitet som brukes i artiklene inkluderer ord for å beskrive annerledeshet og er ord vi i dag vil anse som negativt ladde. Ord som “perversitet”, “abnorm” og “unaturlig” kombineres med betegnelser for seksualitet, handlinger eller preferanser. I kontekst av avisartiklene oppleves likevel et flertall av disse betegnelsene som verdi-nøytrale, informert av kjennskap til samtidens akademiske språkbruk. Om disse betegnelsene ble opplevd slik i sin samtid vil variere etter kjennskap til akademisk diskurs og egne fordommer mot gruppen de beskriver. Dersom all informasjon om homoseksualitet kommer fra avisenes omtale av Eulenburg-affæren, oppleves homoseksualitet som en skammelig og umoralsk seksualpraksis, men det virkelige problemet oppstår i det saken blir offentliggjort, ikke i det handlingene utføres.

Dekningen av Eulenburg-affæren i norske aviser er i de fleste tilfellene uten betydelige innslag av moralsk fordømmelse. Enkelte stereotypier går igjen, som at homoseksuelle menn er feminine eller kvinnefiendtlige. Disse ideene reflekteres i samtidens psykiatriske forståelse av homoseksualitet, som forklart av Dedichen. Affæren formidles i hovedsak som en skandale, fremfor som et moraliserende eksempel. I enkelte tilfeller brukes affærens offentlige karakter som en plattform for å diskutere avkriminalisering eller opplyse om homoseksualitet som fenomen, mens andre artikler vektlegger det moralske aspektet av uvanlig seksualpraksis og fordømmer av denne grunn homoseksuell praksis. Særlig i de venstreorienterte avisene kan det argumenteres for at homoseksualitet brukes som et middel for et større mål, et verktøy i arbeiderkamp fremfor en moralsk overbevisning. Selv ikke for Harden virker homoseksualitet å ha vært den utløsende årsaken for hans beskyldninger.

Eulenburg-affæren ble fulgt i norske aviser over en toårsperiode. De 24 analyserte primærkildene ble her valgt på bakgrunn av sin omtale av affæren i kombinasjon med en variasjon av ordet "homoseksuell". Affæren dekkes i en rekke lokalaviser, samt flere utgaver av to venstreorienterte aviser. Avisene i sin helhet er lite moralsk fordømmende, men fremmer en forståelse av homoseksualitet som annerledes og unormalt. Det gis stor oppmerksomhet til hvordan Moltke bryter med kjønnsnormer gjennom sitt kjærlige vennskap til Eulenburg. I tillegg fremheves Moltkes kvinnefiendtlighet som bevis på hans legning. Hvor avisene selv rapporterer fremfor å kommentere på affæren, er hvilke aspekter av saken som vektlegges samt ordbruken i avisene betydningsfulle for vår forståelse av hvordan både academia og allmuen oppfattet homoseksualitet i Norge ved starten av 1900-tallet. Dekningen av Eulenburg-affæren reflekterer en periode hvor homoseksualitet som fenomen først begynner å få oppmerksomhet i norske medier. Begrepene avisene bruker for å beskrive homoseksualitet er stort sett gått ut av bruk. Homoseksualitet er kanskje ikke lenger forbundet så sterkt til overklassen, men karikaturen av den homoseksuelle type reflektert i norske avisers omtale av Eulenburg-affæren er fortsatt gjenkjennelig i dag, over hundre år senere.

Litteratur

Abnorm. (u.å.). I *Det Norske Akademis Ordbok*. Hentet 8. mai 2024 fra

<https://naob.no/ordbok/abnorm>

De Block, A., & Adriaens, P. (2004). Darwinizing sexual ambivalence: a new evolutionary hypothesis of male homosexuality. *Philosophical Psychology*, 17(1), 59–76.

<https://doi.org/10.1080/0951508042000202381>

Dedichen, H. A. T. (1906). Om Homoseksualitet. *Tidsskrift for nordisk retsmedicin og psykiatri*, vol. 6, 152-180. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2015011982007_001

«Den nye tyske Skandalproces». (1907, 7. november). *Ørebladet*, s. 1.

«Den tyske hofkamarilla». (1907, 1. juli). *Social-Demokraten*, s. 2.

«En tysk injurie-proses». (1907, 2. november). *Helgelands Blad*, s. 2.

«En tysk Skandal-Proces». (1907, 25. oktober). *Hedemarkens Amtstidende*, s. 3.

«Eulenburg». (1908, 12. mai). *Buskeruds Amtstidende*, s. 1.

«Europas største Skandalproces». (1907, 25. oktober). *Fredriksstads Tilskuer*, s. 2.

Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.

Forhandlinger i Det Medicinske Selskab i Kristiania 1906. (1907). Steen'ske Bogtrykkeri.

«Gotha-kalenderen opfyldt af homo-seksualister». (1907, 3. juli). *Arbeidet*, s. 2.

«Grev Moltke mod Harden». (1907, 23. oktober). *Morgenbladet*, s. 2.

«Grev Moltkes Proces mot Maximilian Harden». (1907, 24. oktober). *Trondhjems Adresseavis*, s. 1-2.

«Hardenprocessen». (1908, 2. januar). *Social-Demokraten*, s. 2.

«Hardenprocessen». (1908, 3. januar). *Buskeruds Blad*, s. 2.

«Hardenprocessen». (1908, 7. januar). *Gudbrandsdølen*, s. 2.

Johansen, H. M. (2019). *Skeive linjer i norsk historie: frå norrøn til til i dag*. Det norske Samlaget.

Jordåen, R. (2003). *Frå synd til sjukdom? Konstruksjonen av mannleg homoseksualitet i Norge 1886-1950*. [Masteroppgave]. <https://hdl.handle.net/1956/1652>

Jordåen, R. (2017). Homoskandale! Sosialdemokrati, sensasjon og seksualitet i Bergen i 1909. I R. Botheim, I. M. Baadsvik, G. Valderhaug & A. Wiig (Red.), *Han e' søkkande go! Et festskrift til byarkivar Arne Skivenes* (s. 424-445). ABM-media.

Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget* (2. utg.). Universitetsforlaget.

«Moltke-Harden-Processen». (1907, 26. oktober). *Ørebladet*, s. 2.

«Moltke-Harden-Processen». (1909, 21. april). *Annonce-Tidende*, s. 2.

«Moltke-Harden-sagen». (1907, 20. desember). *Social-Demokraten*, s. 1.

"Skandal-Processen Harden-Moltke». (1907, 26. oktober). *Aftenposten: Ugens Nyt*, s. 2-5.

«Skandal-Processen Harden-Moltke». (1907, 29. oktober). *Aftenposten: Ugens Nyt*, s. 2-3.

«Skandal-Processen i Berlin». (1907, 30. oktober). *Fredriksstads Tilskuer*, s. 2.

«Sædelighetsskandaler ved det tyske hof». (1907, 15. oktober). *Arbeidet*, s. 2.

«Telegrammer til 'Romsdals Amtstidende': Dømt». (1909, 23. april). *Romsdals Amtstidende*, s. 2.

«Udenrikspolitik Øverligt». (1908, 8. juli). *Christianssands Tidende*, s. 2.

Young, H. F. (1959). *Maximilian Harden*. Springer Netherlands.

